

УДК 368.914.2/.4(477)

Кондрат І. Ю.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка», Україна;
e-mail: iryna.y.kondrat@lpnu.ua; ORCID ID: 0000-0001-7401-3128

Ярошевич Н. Б.

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка», Україна;
e-mail: natalya.b.yaroshevych@lpnu.ua; ORCID ID: 0000-0003-3836-067X

Калайтан Т. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри історії України, економічної теорії та туризму,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького, Україна;
e-mail: kalaitantv@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4774-4990

Якимів А. І.

кандидат економічних наук, доцент кафедри технологій управління,
Національний університет «Львівська політехніка», Україна;
e-mail: yakymiv.andriy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1020-8481

ОЦІНЮВАННЯ ДОВГОСТРОКОВОЇ СТІЙКОСТІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація. Присвячено оцінюванню довгострокової стійкості пенсійної системи України з метою з'ясування ефективності виконання нею основної функції — захисту від бідності літніх громадян і заміщення доходу після виходу на пенсію. Для цього в динаміці розраховано дев'ять субпоказників, які відображають вплив демографічних (очікувана тривалість виплати пенсій, коефіцієнти народжуваності й залежності від старості, участь населення пенсійного віку в робочій силі та ін.), структурних (фактичне функціонування рівнів пенсійної системи України та їхній внесок у забезпечення добробуту пенсіонерів), економічних (частка приватних пенсійних активів у ВВП, співвідношення державного боргу до ВВП, реальний темп економічного зростання) факторів. Результати аналізу показали, що показник стійкості пенсійної системи поступово зростає протягом 2016—2020 рр., досягнувши свого максимального значення 2019 року на рівні 39,94 зі 100 можливих (середнє значення для 39-ти країн становить 49,9). Це свідчить про недостатньо ефективне функціонування пенсійної системи щодо забезпечення адекватного потребам людей похилого віку доходу. Диспропорційна структура пенсійної системи, за якої майже все фінансове навантаження щодо виплати пенсій зосереджено в солідарній системі, не сприяє її стійкості, особливо в довгостроковому періоді. Перспективи розвитку пенсійної системи України пов'язані з пошуком шляхів збалансування солідарного рівня (поступове підвищення пенсійного віку відповідно до зростання очікуваної тривалості життя, заохочення пенсіонерів до участі в робочій силі, ширше залучення працездатного населення до солідарної пенсійної системи) як необхідної передумови впровадження обов'язкового накопичувального рівня, стимулювання участі громадян у приватних пенсійних планах. Установлено, що стійкість пенсійної системи слабо корелюється з показником ВВП на душу населення, тобто економічні чинники не мають вирішального впливу.

Ключові слова: довгострокова стійкість, показник стійкості, пенсійна система України, солідарна система, приватні пенсійні активи, структурні диспропорції, демографічні й економічні фактори.

Формул: 0; рис.: 1; табл. 8; бібл.: 30.

Kondrat I.

Ph. D. in Economics,
Associate Professor of Department of Finance,

Lviv Polytechnic National University, Ukraine;
e-mail: iryna.y.kondrat@lpnu.ua; ORCID ID: 0000-0001-7401-3128

Yaroshevych N.

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of Department of Finance,

Lviv Polytechnic National University, Ukraine;

e-mail: natalya.b.yaroshevych@lpnu.ua; ORCID ID: 0000-0003-3836-067X

Kalaitan T.

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism,

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv, Ukraine;

e-mail: kalaitantv@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4774-4990

Yakymiv A.

Ph. D. in Economics,

Associate Professor of Department of Management Technologies,

Lviv Polytechnic National University, Ukraine;

e-mail: yakymiv.andriy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1020-8481

EVALUATING THE LONG-TERM SUSTAINABILITY OF UKRAINE'S PENSION SYSTEM AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT

Abstract. The article is devoted to assessing the long-term sustainability of Ukraine's pension system in order to determine the efficiency of its main function — protection against poverty in old age and income replacement in retirement. The method of calculating the Global Pension Index was applied, which was modified by the authors taking into account the peculiarities of the national labor market (labor migration, shadow employment, etc.). The long-term sustainability indicator is determined on the basis of 9 sub-indicators, which reflect the impact of demographic (life expectancy at state pension age, total fertility rate and old-age dependency ratio, labor force participation rate aged 55—64 or over etc.), structural (contribution of each level of pension system to ensuring the welfare of beneficiaries), economic (the level of private pension assets, expressed as a percentage of GDP, the level of the adjusted government debt and public cost of pensions, real economic growth) factors. The results showed that the sustainability index of the pension system gradually increased during 2016—2020, reaching its maximum value at 45.29 out of 100 possible. This means that functioning of the pension system is not effective enough in terms of providing adequate income in old age. The disproportionate structure of the pension system, in which almost all the financial strain of paying benefits is concentrated in PAYG system, does not contribute to its sustainability, especially in the long term. Prospects for the development of Ukraine's pension system are mainly related to the strengthening of private pensions: expanding the participation of the working age population in private pension plans, increasing the share of private pension assets in GDP, increasing protection of investors' rights, stimulating labor force participation rate retirees. It was shown that GDP per-capita is weakly correlated with pension's system sustainability. Therefore, economic factors do not have a decisive influence.

Keywords: long-term sustainability, sustainability indicator, pension system of Ukraine, solidarity system, private pension assets, structural disparities, demographic and economic factors.

JEL Classification G18, G23, H55

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 8; bibl.: 30.

Вступ. Останні два роки світ зіштовхнувся з викликом глобальної пандемії небачених раніше масштабів. Оцінювати її вплив людство буде ще тривалий час, проте вже зараз зрозуміло, що він не обмежується тільки негативними наслідками для здоров'я і життя, але будуть довгострокові економічні наслідки для багатьох галузей промисловості, фінансового ринку, інвесторів і впевненості громадян щодо їхнього майбутнього. Проблема пенсійного забезпечення, яка вже тривалий час є предметом занепокоєності урядів держав і самих

майбутніх пенсіонерів, актуалізувалася ще більше з урахуванням нової постковідної реальності. У багатьох країнах, включно з Україною, поглиблюється тенденція зниження народжуваності, старіння населення, зростання очікуваної тривалості життя, зниження процентних ставок на фінансових ринках, які впливають на інвестиційні стратегії інституційних інвесторів, значне зростання державного боргу, яке в майбутньому негативно вплине на можливості солідарної системи пенсійного забезпечення фінансувати пенсії, значна тіньова зайнятість населення і відсутність приватних пенсійних накопичень, потрібних для гідного життя у старості. Подібні труднощі торкаються мільйонів людей в усьому світі. Тому пенсійна реформа сьогодні актуальна як ніколи.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблему пенсійного забезпечення варто розглядати в контексті досягнення Глобальних цілей сталого розвитку ООН 2030 [1]. Адже виконання першої цілі — подолання бідності в усіх її проявах будь-де — можна досягти лише за умови забезпечення літніх людей, які втратили можливість працювати, гідною пенсією. Разом з тим досягаються такі цілі, як зменшення голоду і забезпечення здорового способу життя та добробуту для всіх у будь-якому віці.

Питання пенсійного забезпечення у фінансово відповідальний спосіб є предметом зацікавлення великої кількості міжнародних інституцій і вчених-дослідників. Провідну роль у розробленні й підтримці пенсійних реформ у різних країнах світу відіграє Світовий банк, фахівці якого багато років розробляють дизайн пенсійних систем. Спочатку Світовий банк рекомендував трирівневу систему пенсійного забезпечення: 1) обов'язкова державна пенсійна система, яка фінансується за рахунок податків; 2) обов'язкова накопичувальна пенсійна система у приватному управлінні; 3) добровільна накопичувальна пенсійна система у приватному управлінні [2]. Згодом архітектуру пенсійної системи було розширено до п'яти основних елементів: 1) нульовий рівень, який передбачає виплату соціальної пенсії людині, яка не сплачувала внесків на пенсійне страхування, що забезпечує мінімальний рівень соціального захисту й заміщує певну частку доходу; фінансування пенсій відбувається за рахунок податків; 2) перший рівень, тобто державна солідарна пенсійна система з умовою обов'язкової сплати пенсійних внесків залежно від заробітку; 3) другий рівень, тобто накопичувальна пенсійна система, що передбачає обов'язкову сплату внесків за професійними чи особистими пенсійними планами, який за сутністю є індивідуальним ощадним рахунком; 4) третій рівень, тобто добровільні пенсійні плани, які фінансуються за рахунок працедавця чи працівника; 5) четвертий рівень, який передбачає фінансову підтримку пенсіонера з неформальних джерел у межах родини, доступ до фінансових і нефінансових активів, як житло, лікування тощо [3]. На думку фахівців, пенсійна система, яка включає якомога більшу кількість рівнів, завдяки диверсифікації джерел фінансування може більш ефективно забезпечувати пенсійний дохід громадянам.

ОЕСР пропонує трирівневу систему: 1) універсальна або цільова пенсія; 2) обов'язкова державна або недержавна накопичувальна система; 3) добровільна приватна накопичувальна система. Пенсійні виплати із системи першого рівня призначені для осіб, які не мають інших джерел забезпечення [4]. Пенсія другого рівня дозволяє заміщувати частину доходу при переході від працездатного віку до пенсійного. Третій рівень включає добровільні пенсійні накопичення громадян понад необхідний обов'язковий рівень.

Зрозуміло, що не існує ідеальної пенсійної системи для кожної країни одночасно. Найкращу пенсійну систему треба формувати для окремого суспільства в конкретний час, урахуваючи стан економіки, соціальний, культурний, політичний та історичний контекст. Філософія регулювання пенсійного забезпечення змінюється з плином часу також. Однак є певні характеристики кожної пенсійної системи, які можна розрахувати і порівняти, щоб краще зрозуміти, наскільки ефективно в державі досягається мета пенсійного забезпечення — захист від бідності літніх громадян і заміщення доходу після виходу на пенсію.

Основними критеріями оцінювання є:

- адекватність (здатність убезпечити людей похилого віку від бідності);

- доступність (відповідність фінансовим можливостям окремих осіб і суспільства в цілому);
- стійкість (здатність підтримувати фінансову надійність протягом певного часу за обґрунтованих параметрів);
- справедливість (здатність забезпечувати перерозподіл доходу від працездатного періоду життя до пенсійного згідно із суспільними уподобаннями, не підвищуючи при цьому податкове навантаження);
- передбачуваність (формула для розрахунку пенсії визначається законом і не може змінюватися з політичною метою; пенсійні виплати повинні індексуватися відповідно до рівня інфляції);
- надійність (здатність протистояти негативному впливу економічних, демографічних, політичних та інших чинників) [5].

Вторинними критеріями оцінювання є здатність пенсійної системи зменшувати викривлення ринку праці; сприяти мобілізації заощаджень і розвитку фінансового ринку.

Адекватність, доступність, справедливість, передбачуваність пенсійної системи характеризують дотримання соціальної справедливості, а стійкість та надійність і фінансовий аспект пенсійної системи. Щоб забезпечувати відповідний дохід пенсіонерам, пенсійна система повинна бути фінансово стійкою. Стійкість пенсійної системи пов'язують із досягненням фінансової рівноваги між доходами і зобов'язаннями (співвідношенням кількості працівників / платників пенсійних внесків до кількості пенсіонерів / бенефіціарів) у пенсійних схемах. Для досягнення довгострокової стійкості пенсійна система повинна реагувати на старіння населення без дестабілізації державних фінансів. Оскільки витрати на пенсії становлять значну частину державних витрат у ЄС, це один з основних факторів впливу на середньо- та довгострокову державну бюджетну політику [6]. Традиційно показник стійкості передбачає, що дохідність пенсійних активів повинна принаймні дорівнювати сумі темпів зростання середнього заробітку з урахуванням внесків і темпів зростання зайнятості [7]. Через зменшення кількості працездатного населення більшість пенсійних систем за цим показником будуть визнані нестійкими. Інший підхід пов'язаний із порівнянням доходів від внесків з очікуваними витратами на виплату пенсій. Проте дотримання рівноваги вимагатиме збільшення внесків або зменшення пенсій, або підвищення пенсійного віку.

На думку О. Ковалю, для забезпечення фінансової стійкості солідарної пенсійної системи треба досягти довгострокової (актуарної) рівноваги, тобто вона повинна бути збалансована в часі: сум надходжень від очікуваних майбутніх внесків та інших джерел протягом тривалого часу (50—75 років) має бути достатньо для покриття передбачених виплат у той самий період [8]. Фахівці з Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) наголошують, що проблема фінансової стійкості притаманна солідарній пенсійній системі, оскільки пенсійні виплати фінансуються на засадах солідарності за рахунок поточних внесків на соціальне страхування. Ставка єдиного соціального внеску у відсотках до заробітної плати застрахованої особи є добутком коефіцієнта демографічного навантаження або коефіцієнта залежності пенсійної системи (співвідношення кількості пенсіонерів і кількості застрахованих платників внесків) і коефіцієнта заміщення пенсією попереднього заробітку особи (відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати застрахованої особи, виражене у відсотках). Старіння населення, дефіцит ПФУ, збільшення трудової міграції, тіньова економіка та високий рівень ухилення від сплати внесків погіршують стійкість солідарної системи. Для її підвищення в різній комбінації застосовують чотири типи інструментів: збільшення ставок обов'язкових внесків; зменшення пенсійних виплат шляхом уникнення індексації, зміни вартості одного року страхового стажу; підвищення пенсійного віку для зменшення періоду виплати пенсій; використання коштів резервного фонду (недоступний в Україні). За розрахунками USAID, щоб досягнути фінансової стійкості солідарної системи, актуарно обґрунтована ставка внеску на пенсійне страхування повинна становити не менше ніж 30 % заробітної плати [9].

На відміну від солідарної, накопичувальні пенсійні системи з індивідуальними пенсійними рахунками і визначеними внесками, у яких пенсії залежать від величини сплачених внесків, отриманого інвестиційного доходу і вартості послуг фінансових посередників, є фінансово стійкими, проте можуть мати проблеми з адекватністю пенсій. Вартість майбутніх пенсійних зобов'язань у будь-який момент часу точно відповідає вартості накопичених активів. Керуючись подібними мотивами, у період з 1981 року до 2014-го тридцять країн повністю або частково перейшли від обов'язкової солідарної пенсійної системи до приватної (у хронологічному порядку — чотирнадцять держав Латинської Америки — Чилі, Перу, Аргентина, Колумбія, Уругвай, багатонаціональна держава Болівія, Мексика, Боліваріанська Республіка Венесуела, Сальвадор, Нікарагуа, Коста-Рика, Еквадор, Домініканська Республіка і Панама; чотирнадцять країн Східної Європи та колишнього Радянського Союзу — Угорщина, Казахстан, Хорватія, Польща, Латвія, Болгарія, Естонія, Російська Федерація, Литва, Румунія, Словаччина, Македонія, Чехія та Вірменія, дві країни Африки — Нігерія і Гана) [10].

Трансформація від державної до приватної пенсійної системи відбувалася за підтримки Світового банку, Міжнародного валютного фонду, ОЕСР, USAID, Азійського або Міжамериканського банку розвитку, проте всупереч думці Міжнародної організації праці. Реформування було здійснено за трьома варіантами: 1) модель заміщення, яка повністю замінила державну пенсію на приватну (Чилі, Болівія, Мексика, Сальвадор і Домініканська Республіка); 2) змішана модель, у якій повністю збережено державну пенсію і її доповнює приватна (Аргентина, Коста-Рика, Уругвай і Панама); 3) паралельна модель, у якій можна отримувати або державну пенсію, або приватну (Колумбія і Перу) [11]. Чилійську модель пенсійної системи було визнано взірцем для наслідування. У ній поступово відбулося накопичення пенсійних активів у обсягах, які перевищили 200 млрд дол. США. Станом на кінець 2020 року ця сума становила 208,482 млрд дол. США, або 75,8 % ВВП [12]. Пенсійні активи стали джерелом інвестицій для економіки, стимулюючи зростання, зменшуючи тиск на державні фінанси. Проте поступове старіння населення, незначний рівень охоплення пенсійними планами, гендерна нерівність, високі адміністративні витрати, неадекватність пенсій через низький (40 % замість обіцяних 70 %) коефіцієнт заміщення зумовили необхідність повернення 2008 року солідарної пенсійної системи, щоб сукупна пенсія перевищувала прожитковий мінімум для непрацездатних громадян [9]. Станом на 2018 рік вісімнадцять із вищезгаданих країн повністю або частково скасували приватну пенсійну систему.

Фахівці MAPFRE виділили дві групи факторів, які впливають на оцінку пенсійної системи: перша група пов'язана з адекватністю виплат для підтримання відповідного рівня життя на пенсії; друга — з фінансовою стійкістю пенсійної системи у середньо- і довгостроковій перспективі [13]. Вони розрахували Індекс тиску для реформування пенсійних систем за вислугу років (IPSPJ) для 45-ти різних країн світу. Вищі значення індексу сигналізують про необхідність реформування пенсійної системи. Відомо, що не існує простих рішень розв'язання складних проблем. Немає універсального варіанта реформування пенсійної системи, щоб вона задовольняла всі зацікавлені сторони: державу, працедавців і пенсіонерів.

Трирівнева пенсійна система України побудована за найкращими світовими зразками. На жаль, починаючи з 2004 року, втілити її у практику не вдалося.

Сьогодні функціонує лише перший (солідарний) рівень пенсійної системи, який через несприятливу демографічну ситуацію, тіньову зайнятість і значну міграцію працездатного населення не здатний повною мірою виконувати свою функцію фінансування пенсій теперішнім пенсіонерам. За даними ПФУ, 2020 року його власні надходження становили 281,6 млрд грн, кошти Державного бюджету — 184,5 млрд грн. Третій рівень системи робить незначний внесок у пенсійне забезпечення, оскільки сума приватних пенсійних активів на кінець 2020 року становила лише близько 16 млрд грн [14]. Накопичений інвестиційний потенціал страхових компаній, як фінансових посередників, не має істотного впливу на

економічне зростання в державі, частка страхування у ВВП становить лише 1,5 % [15]. Результати досліджень свідчать, що домогосподарства в Україні мають високу схильність до заощаджень, проте пріоритетною формою їхніх інвестицій є депозитні вклади, а не пенсійні контракти чи договори довгострокового накопичувального страхування життя [16]. Періодично на найвищому державному рівні та в експертному середовищі дискутується питання впровадження другого рівня пенсійної системи, але остаточного рішення немає. На нашу думку, перш ніж запроваджувати інноваційні зміни в архітектурі пенсійної системи, треба виділити недоліки на кожному її рівні, кількісно їх оцінити, порівняти з аналогічними показниками в інших країнах, вивчити досвід реформування пенсійного забезпечення в державах, які мали / мають подібні до українських проблеми, пропонувати шляхи подолання виявлених проблем.

Метою дослідження є оцінювання довгострокової стійкості пенсійної системи України протягом 2015—2020 рр., а також визначення перспективи її розвитку. Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання:

- розрахувати значення показника стійкості пенсійної системи України у 2015—2020 рр.;
- модифікувати методу розрахунку з урахуванням істотних дисбалансів вітчизняного ринку праці щодо кількості працездатного населення й осіб, які застраховані в системі соціального страхування;
- порівняти отримані значення показників з аналогічними показниками розвитку пенсійних систем інших країн, подібних до України за величиною ВВП, кількістю населення тощо;
- окреслити шляхи вдосконалення пенсійної системи і з урахуванням отриманих даних оцінити перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення України.

Дослідження проводилося з використанням методів системного аналізу, факторного аналізу, порівняння. Для оцінювання довгострокової стійкості пенсійної системи України застосовано метод розрахунку Глобального пенсійного індексу, розроблений Інститутом CFA у співпраці з Центром фінансових досліджень Монаша (MCFS) і Mercer. Глобальний пенсійний індекс розраховують для пенсійних систем 39-ти світових держав, проте Україна до них не належить. Ми розрахували показник стійкості пенсійної системи України (S) у динаміці, оскільки це дає можливість зробити детальну оцінку протягом останніх шести років, виявити проблеми, порівняти з пенсійними системами інших держав, окреслити перспективи розвитку.

Результати дослідження. Показник стійкості пенсійної системи S ураховує дев'ять субпоказників ($S1—S9$), які впливають на її довгострокову стійкість. Показники можуть досягати оцінки в діапазоні від 0 (мінімальне) до 10 балів (максимальне значення). Кожен з них має певну вагу при розрахунку показника стійкості, визначену експертами Mercer [17].

$S1$ — частка населення працездатного віку, що бере участь у приватному пенсійному забезпеченні шляхом участі в добровільному накопичувальному страхуванні життя й укладення приватних пенсійних контрактів з недержавними пенсійними фондами (НПФ). У розвинених країнах цей показник інформує про ступінь участі населення у приватному пенсійному забезпеченні. На нашу думку, специфіка українського ринку праці полягає в суттєвому дисбалансі між кількістю населення працездатного віку й кількістю населення, яке реально працює, сплачує податки і внески до системи пенсійного страхування. Розбіжності зумовлені трудовою міграцією, реальним і прихованим безробіттям, тіньовою зайнятістю та іншими факторами, які у своїй сукупності спричиняють значний розрив між згаданими показниками. Тому для об'єктивнішого розрахунку субпоказника $S1$ пропонуємо модифікувати його як співвідношення кількості учасників приватних пенсійних планів до кількості застрахованих осіб, які сплачують / за яких сплачують внески на пенсійне страхування (за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального

страхування), тобто осіб, які легально одержують доходи в Україні й у майбутньому отримуватимуть пенсію (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка оцінки субпоказника S1 за 2015—2020 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Співвідношення кількості учасників приватних пенсійних планів до кількості застрахованих осіб (за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування), %	46,89	38,39	36,48	41,72	44,52	50,83
S1, балів	4,9	3,6	3,3	4,11	4,54	5,51

Примітка. Розраховано за [18—21].

Показник S1 є одним із найвагоміших, оскільки має 20 % ваги показника стійкості. Що вища частка охоплення робочої сили приватними пенсійними планами, то стійкішою буде пенсійна система в майбутньому, оскільки це зменшує прийдешні державні витрати. Починаючи з 2017 року, частка учасників приватного пенсійного забезпечення поступово збільшується, досягає майже 51 % 2020 року, позитивно впливаючи на довгострокову стійкість пенсійної системи. Найвища частка участі у приватних пенсійних планах характерна для Австралії, Чилі, Фінляндії, Данії, Нідерландів, Швеції [17].

Значно більше інформації про обсяги приватного пенсійного забезпечення дає показник S2. S2 — співвідношення величини приватних пенсійних активів до ВВП, яке відображає рівень уже відкладених активів для фінансування майбутніх пенсійних виплат. Його вага дорівнює 15 %. До розрахунку S2 зазвичай включають активи, які зберігаються у приватних пенсійних планах, активи договорів накопичувального пенсійного страхування, резервні фонди соціального страхування, суверенні резервні фонди, які призначено для майбутніх пенсійних виплат. В Україні до S2 відносять резерви зі страхування життя і приватні пенсійні активи (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка оцінки субпоказника S2 за 2015—2020 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Сума приватних пенсійних активів, млн грн	8869,26	9966,92	10855,19	12080,31	13416,98	16017,1
ВВП, млн грн	1979458	2383182	2982920	3558706	3974564	4194102
Рівень приватних пенсійних активів, % ВВП	0,45	0,42	0,36	0,34	0,34	0,38
S2, балів	0,03	0,024	0,02	0,019	0,019	0,02

Примітка. Розраховано за [18; 20; 22].

Показник S2 має дуже низьке значення, адже приватні пенсійні активи становлять менше ніж 0,5 % від ВВП. Це означає, що майже все навантаження щодо пенсійного забезпечення покладається на солідарну систему, яка об'єктивно не може забезпечити прийнятний рівень життя для пенсіонерів.

S3 — субпоказник, який складається з чотирьох показників, кожен з яких пов'язаний з демографією:

S3a — сучасний розрив між очікуваною тривалістю життя при народженні й державним пенсійним віком;

S3b — прогнозний розрив між очікуваною тривалістю життя при народженні й державним пенсійним віком у 2050 році;

S3c — прогнозний коефіцієнт залежності від старості у 2050 році;

S3d — оцінковий загальний коефіцієнт народжуваності (TFR) за 2015—2020 рр.

Оцінювання тривалості виплати пенсії важливе для планування обсягу ресурсів, потрібних для цього. Що довший цей період, то більше навантаження на пенсійну систему. S3a слід урахувати при ухваленні рішення про встановлення віку виходу на пенсію чи перегляду такого рішення з урахуванням зміни показника. Заохочення пізнішого виходу на пенсію є способом зниження тиску на пенсійну систему.

S3b розглядає цю проблему в 2050 році. Багато урядів уже вжили заходів і збільшили державний пенсійний вік, тим самим зменшивши майбутнє пенсійне навантаження. Зокрема, з 2023 року в Україні збільшується пенсійний вік один раз на рік на один місяць. Розрахунки для цих двох субпоказників є усередненими для жінок і чоловіків. S3c — коефіцієнт залежності від старості (співвідношення кількості населення у віці 65 років і старше до кількості населення у віці від 15 до 64 років) — ураховує вплив старіння населення відтепер до 2050 року, щоб зрозуміти потреби у фінансуванні пенсій. S3d — коефіцієнт народжуваності — показує ймовірний баланс між працездатними і пенсіонерами в наступні десятиліття. Ці демографічні показники мають вагу 20 %, кожен — по 5 %. Результати розрахунку S3 наведено в *табл. 3 і 4*.

Таблиця 3

Динаміка оцінки субпоказників S3a і S3b за 2015—2020 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2050
Очікувана тривалість життя при народженні для жінок, роки	76,25	76,46	76,78	76,72	76,98	76,22	76,3
Вік виходу на пенсію для жінок, роки	57	57,5	58	58,5	59	60	61,5
Різниця між очікуваною тривалістю життя і пенсійним віком для жінок, роки	19,25	18,96	18,78	18,22	17,98	16,22	14,8
S3a для жінок, балів	8,75	9,04	9,22	9,78	10	10	10
Очікувана тривалість життя при народженні для чоловіків, роки	66,37	66,73	67,02	66,69	66,92	66,39	69,6
Вік виходу на пенсію для чоловіків, роки	60	60	60	60	60	60	61,5
Різниця між очікуваною тривалістю життя і пенсійним віком для чоловіків, роки	6,37	6,73	7,02	6,69	6,92	6,39	8,1
S3a для чоловіків, балів	10	10	10	10	10	10	10
S3a усереднений, балів	9,4	9,52	9,61	9,89	10	10	S3b = 10

Примітка. Розраховано за [23; 24].

Протягом аналізованого періоду спостерігаємо поступове зменшення різниці між очікуваною тривалістю життя і пенсійним віком для жінок і чоловіків, оскільки збільшувався пенсійний вік. Згідно із середнім сценарієм демографічного прогнозу, 2050 року очікується незначне збільшення очікуваної тривалості життя жінок, але відбудеться підвищення пенсійного віку для них. Тому кількість років перебування на пенсії для жінок зменшиться до 14,8 року. Протилежну ситуацію спрогнозовано для чоловіків: збільшення очікуваної тривалості життя й збільшення кількості років на пенсії до 8,1. Проте ці показники значно нижчі від критичної межі — 18 років на пенсії. Тому усереднені значення цих демографічних показників мають оцінку 10 як у минулому, так і майбутньому.

Коефіцієнт залежності від старості на 2050 рік (співвідношення пенсіонерів і працездатних осіб) становитиме 36,9 % [23]. Це значення дає оцінку S3c = 7,5 балів. У ПАР значення показника за 2020 рік становило 15 %, Японії — 74 %.

Таблиця 4

Динаміка оцінки субпоказника S3d за 2015—2020 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Оцінковий загальний коефіцієнт народжуваності (TFR)	1,5	1,48	1,44	1,4	1,38	1,22
S3d, балів	3,33	3,2	2,93	2,67	2,53	1,46

Примітка. Розраховано за [24].

Найгіршу динаміку серед оцінених демографічних показників мав субпоказник S3d. Попри заходи, які вживає уряд для поліпшення фінансового становища сімей із дітьми, коефіцієнт народжуваності постійно знижується. Решта розрахованих субпоказників S3 у динаміці незначно коливалися. Зі збільшенням пенсійного віку їхнє значення збільшиться.

S4 — частка обов'язкових внесків працедавця та/або працівника на пенсійне страхування, яка підлягає інвестуванню. Світова практика свідчить, що накопичення внесків

у відповідних фондах та їх інвестування забезпечують кращий рівень стійкості для системи і більший рівень безпеки для майбутніх пенсіонерів. В Україні фактично функціонує тільки солідарний рівень системи пенсійного страхування, обов'язкові внески спрямовують на виплату пенсій теперішнім пенсіонерам і не інвестують. Отже, частка інвестованих обов'язкових внесків = 0, $S_4 = 0$. Вага показника становить 10 %.

S5 — частка зайнятого населення (чисельність робочої сили певної вікової групи, поділена на загальну чисельність населення працездатного віку) у віці: **S5a** — 55—64 роки; **S5b** — 65 і вище років. Вага показника становить 10 %, розподілених між **S5a** і **S5b** у пропорції 8 і 2 %. Результати розрахунку показників наведено в *табл. 5*.

Таблиця 5

Динаміка оцінки субпоказника S5 за 2015—2020 рр.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Рівень участі населення в робочій силі у віці 15—64 роки, %	66,3	66,4	66,7	67,6	68,7	68,1
Рівень участі населення в робочій силі у віці 65 і більше років, %	14,5	14,3	13,9	13,2	13,7	14
S5a, балів	6,58	6,6	6,68	6,9	7,18	7,03
S5b, балів	4,83	4,77	4,63	4,4	4,56	4,67

Примітка. Розраховано за [25].

Що більше зайнятого населення у старшому віці, то пізніше люди виходять на пенсію, зменшується кількість років перебування на пенсії, а також накопичуються більші заощадження на пенсію протягом робочих років. Тому уряд повинен заохочувати більшу зайнятість населення у старшому віці.

S6 складається з двох частин:

S6a — рівень скоригованого державного боргу (валовий державний борг, зменшений на розмір будь-якого суверенного фонду багатства, який не призначено для виплат майбутньої пенсії), вираженого у відсотках від ВВП;

S6b — рівень державних витрат на пенсії, виражений у відсотках від ВВП, за останнім наявним показником і прогнозний показник на 2050 рік.

Оскільки виплати із солідарної системи є важливим джерелом доходу в більшості пенсійних систем, здатність майбутніх урядів виплачувати ці пенсії є критичним фактором стійкості чинних систем. Очевидно, що вищий державний борг збільшує ймовірність зниження рівня або охоплення майбутніх пенсій. Вищі державні пенсійні витрати також зменшують стійкість пенсійної системи. Вага показника становить 10 %, розподілених між **S6a** і **S6b** по 5 %. Результати розрахунку субпоказників наведено в *табл. 6*.

Таблиця 6

Динаміка оцінки субпоказника S6a за 2015—2020 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Державний борг/ВВП	79,1	80,9	71,8	60,9	50,3	60,8
S6a, балів	4,73	4,6	5,21	5,94	6,65	5,95

Примітка. Розраховано за [26].

Рівень скоригованого державного боргу коливається від нуля для Норвегії та Сінгапуру до 235 % ВВП в Японії. Нижчий рівень боргу означає сильнішу фінансову позицію, щоб мати змогу виплачувати як поточні, так і майбутні пенсії. Негативним довгостроковим ефектом значного державного боргу є вища ймовірність втрати інвестицій учасниками пенсійних планів.

S6b за останнім наявним показником за 2019 рік становить 9,1 % [27], тобто п'ять балів. Очікується, що у країнах з економікою, яка розвивається, державні видатки на пенсії зростуть на 5 відсотків ВВП у період між 2015—2100 рр., тобто до 14 % [28]. Оцінка **S6b**, за прогнозом на 2050 рік, є дуже низькою і становитиме 1 бал.

S7 — складається з двох частин:

S7a — наявність / відсутність можливості для пенсіонерів отримати доступ до частини своїх пенсійних заощаджень і продовжувати працювати (наприклад, неповний робочий день);

S7b — за умови позитивної відповіді на S7a — наявність / відсутність можливості для пенсіонерів продовжувати робити внески і накопичувати пільги за відповідною ставкою.

Можливість поступово виходити на пенсію шляхом зменшення залежності від заробленого доходу й одночасного надання доступу до частини накопиченої пенсії підвищує стійкість пенсійної системи й добробут пенсіонерів. Згідно зі статтею 61 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [29] підставами для здійснення пенсійних виплат пенсійними фондами є: досягнення учасником фонду пенсійного віку; визнання учасника фонду особою з інвалідністю; медично підтверджений критичний стан здоров'я учасника фонду; виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України; смерть учасника фонду. Тобто в Україні не передбачено можливості часткового використання пенсійних накопичень. Тому $S7 = 0$. Вага показника становить 5 %.

S8 — реальний темп економічного зростання в середньому за сім років (фактичні значення за останні чотири роки і очікувані значення на наступні три роки). Адекватне пенсійне забезпечення є довгостроковим питанням і значне реальне зростання економіки зробить систему більш стійкою, підвищуючи ймовірність продовження виплат із соціального страхування, а також стимулюючи вищий рівень приватних заощаджень. Вага показника становить 10 % (у 2015—2019 рр.); 9 % — за 2020 рік (того року з'явився додатковий показник S9, значення якого буде розраховано далі, вага якого становить 1 %). Результати розрахунку субпоказника наведено в *табл. 7*.

Таблиця 7

Динаміка оцінки субпоказника S8 за 2015—2020 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Реальний темп економічного зростання, %	-1,12	-0,7	-1,27	0,1	1,95	2,1
S8, балів	0	0	0	1,83	4,9	5,2

Примітка: розраховано за [22; 30].

Довгострокове реальне економічне зростання означає, що ВВП росте швидшим темпом, ніж інфляція. Позитивне значення субпоказника свідчить про вищі доходи й зростання заощаджень, нижчий рівень безробіття, скорочення державних запозичень, можливість забезпечити стабільні пенсійні виплати в майбутньому.

S9 — наявність / відсутність вимоги до компанії з управління активами, НПФ чи іншої довіреної особи щодо врахування екологічних, соціальних та управлінських критеріїв (ESG) при розробленні інвестиційної політики. Врахування принципів відповідального інвестування ООН є запорукою етичного інвестування. Серед відомих відповідальних інвесторів — Норвезький урядовий пенсійний фонд; державний пенсійний фонд Таїланду; Канадський пенсійний план з інвестицій та система виходу на пенсію державних службовців Каліфорнії (CalPERS). Українське законодавство поки що не висуває вимог відповідального інвестування до вітчизняних інвесторів. Тому $S9 = 0$. Вага показника становить 1 %.

З урахуванням визначених часткових показників та їхніх ваг у *табл. 8* наведено розраховані показники стійкості пенсійної системи за 2015—2020 рр.

Таблиця 8

Динаміка показника довгострової стійкості пенсійної системи України за 2015—2020 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Стійкість пенсійної системи S, балів	35,47	32,67	32,58	37,80	44,22	45,29

Примітка. Розраховано за частковими показниками *табл. 1—7*.

Отже, протягом 2015—2020 рр. прослідковується позитивна тенденція підвищення стійкості пенсійної системи від 35,47 до 45,29 зі 100 можливих, зумовлена як підвищенням пенсійного віку, так і поліпшенням окремих макроекономічних показників у державі. Проте розрахункові значення показника стійкості пенсійної системи України суттєво нижчі, ніж в інших країнах. Зокрема, середнє значення показника, розраховане для 39 країн 2020 року, становить 49,9 [17]. Місце пенсійної системи України за результатами 2020 року серед окремих країн світу відображено на *рис.*

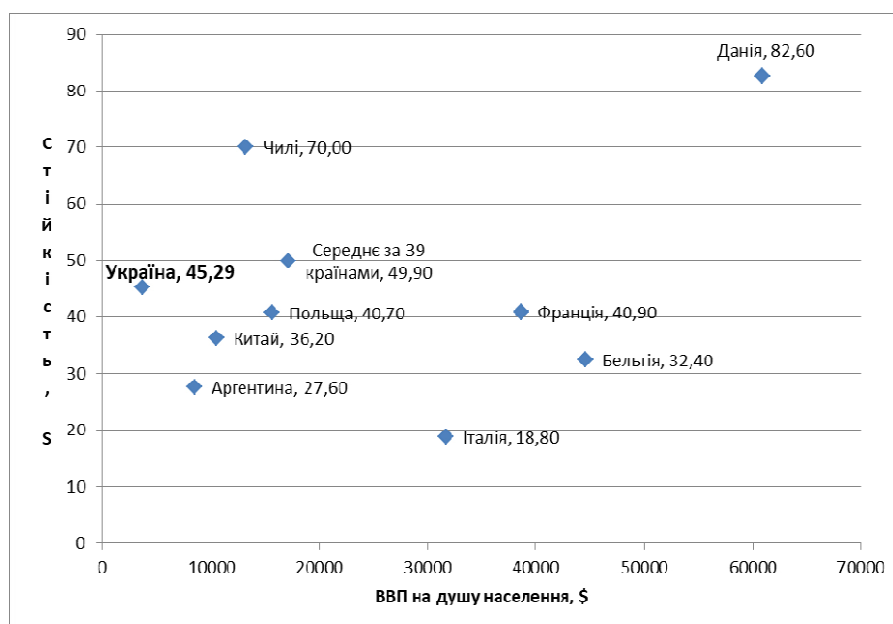

Рис. Значення показника довгострокової стійкості пенсійної системи України та окремих країн світу, розраховане за 2020 рік

Примітка. Розрахунки авторів, а також [17].

З рис. бачимо, що держави з високим рівнем економічного розвитку і добробуту громадян (ВВП на душу населення) не обов'язково мають більш стійку пенсійну систему, ніж бідніші країни. Адже низка розвинених держав, таких як Італія, Бельгія, Китай, мають нижчі значення S , ніж Україна, тоді як ВВП на душу населення значно переважає. Значення S пенсійної системи Чилі удвічі перевищує цей показник для Бельгії, тоді як ВВП на душу населення Бельгії більш ніж утричі перевищує аналогічний показник у Чилі.

Висновки. Отримані результати дослідження показують позитивну динаміку показника довгострокової стійкості пенсійної системи. Протягом аналізованого періоду його значення збільшилося на 28 %, але залишається недостатнім. З об'єктивних демографічних причин солідарна пенсійна система не зможе підтримувати довгострокову стійкість без дестабілізації державних фінансів. Тому перспективи подальшого розвитку пенсійної системи України пов'язані з її накопичувальними складовими: обов'язковою і добровільною. Упровадження в дію обов'язкової накопичувальної системи потребує ретельного обґрунтування, зважаючи на значний дефіцит ПФУ, нерозвиненість фінансових ринків, обмеженість вибору фінансових інструментів для інвестування, а також негативний досвід інших країн щодо зосередження пенсійних заощаджень у єдиному державному накопичувальному фонді. Тому нині основну увагу слід приділити розвитку недержавного рівня пенсійної системи.

Результати дослідження дали змогу ідентифікувати основні шляхи вдосконалення пенсійної системи: стимулювати заощадження домогосподарствами і залучати їх до участі в недержавних пенсійних планах, підвищуючи рівень приватних пенсійних активів у ВВП; ураховувати принципи відповідального інвестування ООН щодо екологічних, соціальних та управлінських критеріїв під час розроблення інвестиційної стратегії; зважаючи на зростання очікуваної тривалості життя, заохочувати участь населення пенсійного віку в робочій силі; підвищувати рівень фінансової грамотності населення й розуміння відповідальності за своє фінансове майбутнє; посилювати захист прав учасників недержавного пенсійного страхування й гарантії збереження їхніх накопичень; надати доступ до пенсійних заощаджень до завершення дії пенсійного контракту.

Варто зазначити, що показник довгострокової стійкості пенсійної системи України є складовою частиною для визначення її інтегральної оцінки. Тому перспективи подальших

досліджень пов'язані з оцінюванням показників адекватності та цілісності пенсійної системи, які в сукупності стануть основою для подальшого її удосконалення.

Література

1. Take Action for the Sustainable Development Goals. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (date of access: 05.07.2021).
2. Palacios R. J. Averting the Old-Age Crisis: Technical Annex. 1996. URL : <https://ssrn.com/abstract=615026> (date of access: 02.09.2021).
3. Holzmann R., Hinz R. Old Age Income Support in the 21st century: An International Perspective on Pension Systems and Reform. Washington, DC : World Bank. 2005. URL : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7336> (date of access: 04.08.2021).
4. OECD: Pensions at a Glance 2017. OECD and G20 Indicators. Washington : OECD Publishing, 2017.
5. Holzmann R., Hinz P., Dorfman M. Pension systems and reform conceptual framework. *The World Bank Discussion Paper*. 2008. №. 0824. URL : <https://documents1.worldbank.org/curated/en/716871468156888545/pdf/461750NWP0Box334081B01PUBLIC10SP00824.pdf> (date of access: 12.03.2021).
6. Adequacy and sustainability of pensions. European semester thematic factsheet / European Commission and the Economic Policy Committee. URL : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_adequacy-sustainability-pensions_en_0.pdf (date of access: 15.05.2021).
7. Sustainability of pension systems in Europe — the demographic challenge. *Groupe Consultatif Actuariel Européen Position Paper*. 2012. URL : https://actuary.eu/documents/Sustainability_pension_system_%20final_020712%20270612_web.pdf (date of access: 05.05.2021).
8. Коваль О. П. Реформування солідарної пенсійної системи України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2020. 28 с.
9. Основні питання реформування пенсійної системи в Україні / Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». 2018. URL : http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Key-Issues-in-Pension-System-Reform-in-Ukraine_Aug2018_UA.pdf (дата звернення: 04.03.2021).
10. Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America / International Labour Office. Geneva : ILO, 2018. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/-soc_sec/documents/publication/wcms_648574.pdf (date of access: 18.06.2021).
11. Mesa-Lago C. Evaluation of Four Decades of Pension Privatization in Latin America, 1980—2020: Promises and Reality. Mexico City, Friedrich Ebert Stiftung. 2021. 198 p. URL : <https://ssrn.com/abstract=3812430> (date of access: 05.10.2021).
12. Pension Funds in Figure 2021. URL : <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/Pension-Funds-in-Figures-2021.pdf> (date of access: 19.10.2021).
13. MAPFRE Economics. A global perspective on pension systems. Madrid, Fundación MAPFRE. 2021. URL : <https://www.economiayseguromapfre.com/number-7/a-global-perspective-on-pensions-systems/?lang=en> (date of access: 07.10.2021).
14. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020 рік. URL : <https://www.pfu.gov.ua/2129463-postanova-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik> (дата звернення: 01.08.2021).
15. Cherkasova S., Kalaitan, T., Rushchyshyn, N., Yaremko I., Yaroshevych N. Stimulating and limiting factors for the growth of investment potential of Ukrainian insurance companies. *Investment Management and Financial Innovations*, 2020. № 17 (1). P. 85—96.
16. Шкварчук Л. О., Слав'юк Р. А., Сова О. О. Заощадження домогосподарства: схильність, пріоритети та фактори. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. Т. 4, № 1. 2020. С. 109—118.
17. Mercer CFA Institute. Global Pension Index 2020. Mercer, Melbourne. URL : www.mercer.com.au/globalpensionindex (date of access: 04.05.2021).
18. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 рр. URL : <https://www.nfr.gov.ua> (дата звернення: 01.08.2021).
19. Населення України за 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роки. URL : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1.pdf (дата звернення: 01.08.2021).
20. Консолідовані звітні дані про показники страхування життя станом на 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 рр. URL : <https://www.nfr.gov.ua/ua/Konsolidovani-zvitni-dani.html> (дата звернення: 01.08.2021).
21. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2020, 2019, 2018, 2017, 2016, 2015 роках. URL : <https://www.pfu.gov.ua/zvity-pro-diyalnist> (дата звернення: 01.08.2021).
22. Валовий внутрішній продукт України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> (дата звернення: 01.08.2021).
23. Україна 2050: Перспективи демографічного розвитку. 2006. URL : https://ukrstat.org/Noviny/new2006/zmist_novin/demogr/rozv.htm (дата звернення: 04.08.2021).
24. Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя за 2020 рік. 2021. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/08/zb_tabl_nar_2020.pdf (дата звернення: 04.08.2021).
25. Робоча сила за статтю та типом місцевості у 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 роках. URL : https://ifstat.gov.ua/EX_IN/RP1.HTM (дата звернення: 01.08.2021).
26. Ukraine Government Debt to GDP. URL : <https://tradingeconomics.com/ukraine/government-debt-to-gdp> (date of access: 04.08.2021).
27. Жайворонок І. Р. Державне регулювання системи пенсійного забезпечення : дис. ... канд. екон. наук (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021.
28. Амаглобелі Д. Реформування пенсійної системи України. URL : <https://www.imf.org/~media/Files/Countries/ResRep/UKR/042517-reforming-ukraine-pension-system.ashx> (дата звернення: 04.08.2021).

29. Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV «Про недержавне пенсійне забезпечення». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47—48. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 01.08.2021).
30. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2021—2023 роки. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98c3a695-56bb-42ba-b651-60ce1f899654&title=PrognozEkonomichnogoI SotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2021-2023-Roki> (дата звернення: 04.08.2021).

Статтю рекомендовано до друку 02.02.2022

© Кондрат І. Ю., Ярошевич Н. Б., Калайтан Т. В., Якимів А. І.

References

1. Take Action for the Sustainable Development Goals. (n. d.). Retrieved July 5, 2021, from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals>.
2. Palacios, R. J. (1996). Averting the Old-Age Crisis: Technical Annex. Retrieved September 2, 2021, from <https://ssrn.com/abstract=615026>.
3. Holzmann, R., & Hinz, R. (2005). Old Age Income Support in the 21st century: An International Perspective on Pension Systems and Reform. Washington, DC: World Bank. Retrieved from August 4, 2021, from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7336>.
4. OECD: Pensions at a Glance (2017). OECD and G20 Indicators. Washington: OECD Publishing.
5. Holzmann, R., Hinz, P., & Dorfman, M. (2008). Pension systems and reform conceptual framework. *The World Bank Discussion Paper*, 0824. Retrieved March 12, 2021, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/716871468156888545/pdf/461750NWP0Box334081B01PUBLIC10SP00824.pdf>.
6. European Commission and the Economic Policy Committee. (n. d.). Adequacy and sustainability of pensions. European semester thematic factsheet. Retrieved from May 15, 2021, from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-adequacy-sustainability-pensions_en_0.pdf.
7. Groupe Consultatif Actuariel Européen Position Paper. (2012). Sustainability of pension systems in Europe — the demographic challenge. Retrieved May 5, 2021, from https://actuary.eu/documents/Sustainability_pension_system_%20final_020712%20270612_web.pdf.
8. Koval, O. P. (2020). *Reformuvannia solidarnoi pensiinoi systemy Ukrainy [Reforming the solidarity pension system of Ukraine]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
9. Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru». (2018). *Osnovni pytannia reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini [Main issues of pension reform in Ukraine]*. Retrieved March 4, 2021, from http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Key-Issues-in-Pension-System-Reform-in-Ukraine_Aug2018_UA.pdf [in Ukrainian].
10. Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America. (2018). Geneva: International Labour Office. Retrieved from June 18, 2021, from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/-soc_sec/documents/publication/wcms_648574.pdf.
11. Mesa-Lago, C. (2021). Evaluation of Four Decades of Pension Privatization in Latin America, 1980—2020: Promises and Reality. Mexico City, Friedrich Ebert Stiftung. Retrieved October 5, 2021, from <https://ssrn.com/abstract=3812430>.
12. Pension Funds in Figure. (2021). Retrieved October 19, 2021, from <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/Pension-Funds-in-Figures-2021.pdf>.
13. MAPFRE Economics. (2021). A global perspective on pension systems. Madrid: Fundación MAPFRE. Retrieved October 7, 2021, from <https://www.economiayseguromapfre.com/number-7/a-global-perspective-on-pensions-systems/?lang=en>.
14. *Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2020 rik [Report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2020]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from <https://www.pfu.gov.ua/2129463-postanova-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-zvitu-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2020-rik> [in Ukrainian].
15. Cherkasova, S., Kalaitan, T., Rushchysyn, N., Yaremko, I., & Yaroshevych, N. (2020). Stimulating and limiting factors for the growth of investment potential of Ukrainian insurance companies. *Investment Management and Financial Innovations*, 17 (1), 85—96.
16. Shkvarchuk, L. O., Slaviuk, R. A., & Sova, O. O. (2020). Zaoshchadzhennia domohospodarstva: skhylnist, priorityety ta factory [Household savings: propensity, priorities and factors]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Problemy ekonomiky ta upravlinnia — Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Problems of economics and management*, Vol. 4, 1, 109—118 [in Ukrainian].
17. Mercer CFA Institute. (2020). Global Pension Index 2020. Mercer, Melbourne. Retrieved May 4, 2021, from www.mercer.com.au/globalpensionindex.
18. *Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 rr. [Results of development of the non-state pension provision system as of 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020]*. (n. d.). Retrieved from August 1, 2021, from <https://www.nfp.gov.ua> [in Ukrainian].
19. *Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 rr. [The population of Ukraine for 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1.pdf [in Ukrainian].
20. *Konsolidovani zvitni dani pro pokaznyky strakhuvannia zhyttia stanom na 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 rr. [Consolidated reporting data on life insurance indicators as of 31.12.2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from <https://www.nfp.gov.ua/ua/Konsolidovani-zvitni-dani.html> [in Ukrainian].
21. *Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2020, 2019, 2018, 2017, 2016, 2015 rokakh [Report on the work and implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine in 2020, 2019, 2018, 2017, 2016, 2015]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from <https://www.pfu.gov.ua/zvity-pro-diyalnist> [in Ukrainian].
22. *Valovyi vnutrishnii produkt Ukrainy [Gross domestic product of Ukraine]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> [in Ukrainian].
23. *Ukraina 2050: Perspektyvy demohrafichnogo rozvytku [Ukraine 2050: Prospects for demographic development]*. (2006). Retrieved August 4, 2021, from https://ukrstat.org/Noviny/new2006/zmist_novin/demogr/rozv.htm [in Ukrainian].

24. *Tablytsi narodzhuvanosti, smertnosti ta serednoi ochikuvanoi tryvalosti zhyttia za 2020 rik [Tables of births, deaths and average life expectancy for 2020]*. (n. d.). Retrieved August 4, 2021, from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/08/zb_tabl_nar_2020.pdf [in Ukrainian].
25. *Robocha syla za stattiu ta typom mistsevosti u 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 rokah [Labor force by sex and type of area in 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020]*. (n. d.). Retrieved August 1, 2021, from https://ifstat.gov.ua/EX_IN/RP1.HTM [in Ukrainian].
26. Ukraine Government Debt to GDP. (2021). Retrieved August 4, 2021, from <https://tradingeconomics.com/ukraine/government-debt-to-gdp>.
27. Zhaivoronok, I. R. (2021). *Derzhavne rehuliuвання systemy pensiinoho zabezpechennia [State regulation of the pension system]*. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
28. Amaglobeli, D. (n. d.). *Reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy [Reforming the pension system of Ukraine]*. Retrieved August 4, 2021, from <https://www.imf.org/~media/Files/Countries/ResRep/UKR/042517-reforming-ukraine-pension-system.ashx> [in Ukrainian].
29. Verkhovna Rada Ukrainy. (2003). *Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 № 1057-IV «Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia» [Law of Ukraine of July 9, 2003 № 1057-IV «On non-state pension provision»]*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 47—48. Retrieved August 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> [in Ukrainian].
30. *Prohnoz ekonomichnogo i sotsialnogo rozvytku Ukrainy na 2021—2023 roky [Forecast of economic and social development of Ukraine for 2021—2023]*. (n. d.). Retrieved from August 4, 2021, from <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=98c3a695-56bb-42ba-b651-60ce1f899654&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2021-2023-Roki> [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 02.02.2022

© Kondrat I., Yaroshevych N., Kalaitan T., Yakymiv A.